

ЛАЗА КОСТИЋ У КЊИЖЕВНИМ ИСТРАЖИВАЊИМА МИЛАНА БУДИМИРА

*Поводом четрдесет година од смрти великог српског научника академика
Милана Будимира (1891–1975–2015)*

Апстракт: У раду се аутори баве делом великог српског научника академика Милана Будимира, чији је научни опус веома широк – од класичне филологије до савремених књижевности. Како је био и савременик Лазе Костића, кога је са групом својих колега у Бечу и посетио на самртничкој постељи, у два своја рада Будимир се и осврнуо на књижевну делатност великог српског песника. У овим радовима Будимир тражи трагове античких мотива који су по њему код Лазе Костића веома изражени, имајући у виду да је песник имао и одлично класично образовање, а бавио се у одређеној мери и преводилачком делатношћу. Аутори се првенствено баве анализом и приказом ових Будимирових радова како би се у одређеној мери разумела паралела античког и за Лазу Костића савременог света. Будимир је своје радове написао непосредно после смрти Лазе Костића.

Кључне речи: Милан Будимир (1891–1975), Лаза Костић (1849–1910), научна делатност, поезија, Еј пусто море, књижевна истраживања.

Велики истраживач и научник, академик Милан Будимир је својим знањима из великог броја научних области којима се бавио допринео значајном расветљавању обимне историјско грађе, а карактеристичним приступом античкој прошлости Балкана дао је потпуно нова тумачења која су значајна не само за српску већ и светску науку. Његов живот и дело представљају у сваком случају део културне и научне историје како Србије тако и Југославије у XX веку.

Већ на почетку нашег излагања почећемо са његовом биографијом која свакако чини део развоја српске и југословенске балканологије, научне области за коју данас већина научника и ученика Милана Будимира сматра да је његов највећи научни допринос.

¹ nebojsaradenkvoic@yahoo.com

² ssm.zpni@gmail.com

Милан Будимир рођен је 2. новембра 1891. године у малом Мркоњић Граду у Босни и Херцеговини у сиромашној породици (Гађански 2004: 852). Отац Ђорђе био је берберин и ситан трговац, а мајка Јованка народна жена, тиха и неписмена. После завршене основне школе у родном месту, Милан Будимир је захваљујући својим комшијама муслиманима добио 1902. године стипендију за даље школовање. Тада прелази у Сарајево, где је учио Класичну гимназију. У Сарајеву остаје до 1910. године (Гађански 2004: 852). Још као гимназијалац, да би дошао до средстава за школовање давао је часове млађим ђацима, а један од њих био је и Гаврило Принцип. Он је посебно остао у сећању професору Будимиру као врло интелигентан и способан младих (Адамовић 1982: 62–64). Пошто је у Класичну гимназију прешао из Трговачке школе, морао је да полаже латински језик као допунски испит па се захваљујући томе и упознао са Миланом Будимиром (Раденковић 2008: 304). Заједно су учествовали и у тајним школским организацијама и друштвима, којих је по причању професора Будимира било три. По његовим речима у то време се још није спомињало име *Млада Босна*, а рад друштва је значајно унапређен доласком Владимира Гађиновића. По Владимиру Гађиновићу, то име је ова организација добила 1917. године од стране Божидара Пурића који ју је први пут тако назвао у *Крфском забавнику*, подражавајући италијанску организацију под именом „*La Giovane Italia*“ – Млада Италија (Раденковић 2008: 304).

Професор Милан Будимир је научник чији се опсег научних интересовања и свестране делатности једва може сагледати. Студирао је и докторирао 1920. године у Бечу, код уважених професора Ханса фон Армина и Лудвига Радермахера, када су му се и јавили први здравствени проблеми везани за вид (Раденковић 2008: 304). Његов научни рад и истраживања су укључивали класичне језике, класичну и савремену књижевност, компаративне студије опште, грчке, латинске и словенске лингвистике, компаративну историју религије и фолклора, археологију, балканску топономастику, етнологију, античку и савремену балканологију а открио је и проучио најстарији индоевропски дијалекат-пеластички (Гађански 2008: 100–101). Управо је на овом балканском простору, по његовом мишљењу, и положен духовни темељ европске и светске цивилизације и културе (Митровић 2000: 9). На примеру балканских народа култура се најилустративније појављује час као мост, а час као граница у процесима међусобне сарадње (Митровић 2000: 9). Управо нам историја Балкана показује да је он извориште културе западноевропског света: у филозофији старе Грчке положени су темељи европске цивилизације (Новотни 2003: 196). Скоро да данас нема науке која свој прапочетак не налази управо ту, на Балкану. Друга је ствар колико смо ми данас свесни тих порука старе балканске културе, и колико смо као савременици спремни да је проучимо, правилно сагледамо и свакако прихватимо (Раденковић 2010: 409).

Као доктор наука Будимир се враћа у земљу и већ 1921. године постаје асистент на Катедри за класичну филологију Универзитета у Београду, а исте године је унапређен у звање доцента. Његов долазак на београдски универзитет умногоме је утицао на развој класичних студија код нас, јер је цела ова област, наука о грчком и латинском језику, остајала запостављена и ван интересовања тадашњих српских научника који су много више били окренути проучавању античке историје, археологије и историје религије (Вранеш 1988: 124).

Стављајући науку о језику у сам врх свога интересовања професор Будимир није запоставио ни једну од сродних дисциплина које би му могле да дође до решавања језичких и других научних проблема (Црепајац 1971: 349). Здравствено стање младог научника везано за вид и даље се погоршавало и Будимир је већ 1928. године остао скоро потпуно слеп. Његов даљи научни рад био је првенствено везан за помоћ његове супруге и помоћ његових студената. Захваљујући чудесној, живототворној снази свога духа, непресушног и неуморног у стваралачком раду у коме није било ни прекида ни предаха, Милан Будимир је тек у годинама које су биле пред њим новим знањем и тумачењима открио многе скривене и још непрочитане странице најстаријих источника балканске културе и историје (Гавела 1977: 217).

Рад професора Будимира на Београдском универзитету прошао је кроз два значајна периода. Први је био период од 1921. до 1942. године односно до почетка Другог светског рата када је Будимир од стране окупаторских власти био присилно пензионисан, и други период, период после ослобођења земље 1945. године када је поново враћен на Универзитет где је као професор и шеф Катедре за класичне науке радио до краја свог радног века, односно до 1962. године (Гађански 2010: 36). Будимир је у међувремену напредовао у звањима па је 1928. године унапређен у звање ванредног, а 1938. године и редовног професора (Родић 1976: 263).

Како је и сам често истицао, у овом периоду његовог рада најзначајније је то што је са групом наших тадашњих истакнутих научника, а посебно професора Петра Скока из Загреба, основао чувени Балкански институт. Ова значајна научна институција је основана у пролеће 1934. године а Институт је формирао и свој посебни научни часопис „*Revue internationale des études balkaniques*“ (Међународни часопис балканских студија) чији су директори и редактори били управо Милан Будимир и Петар Скок. У послератном периоду научна делатност се наставила још јачим интензитетом па је 1948. године професор Будимир изабран за дописног, а 1951. године за редовног члана САНУ. Члан ЈАЗУ постао је 1952. а члан АНУБиХ 1969. године (Гађански 2004: 852). Са сарадницима из Скопља је на његову иницијативу и инсистирање 1950. године формиран часопис *Жива антика*, а 1973. године основан

и Одбор за ономастику при Одељењу језика и књижевности САНУ, где је опет прихваћена идеја за покретање публикације која је требало да окупи све наше стручњаке за ономастику.

Будиминова жеља била је првенствено везана за омогућавање овим стручњацима да објављују истраживачке радове из ове научне области као и да објављују саму ономастичку грађу. Ово првенствено потиче од тога што се и сам професор Будимир бавио овом проблематиком, један је од ретких истраживача који је ономастичкој грађи давао велики значај за језичка и културно-историјска истраживања (Папазоглу 1980: 1–2). Како каже његов ученик и уредник првог броја часописа „*Ономастолошки прилози*“ Фанула Папазоглу „свакако није случајно што је иницијатива за оснивање Одбора за ономастику потекла од академика Будимира. Тешко да је ико код нас могао боље од њега да осети вредност ономастичке грађе за језичка и културно-историјска истраживања, јер, иако имамо врсне лингвисте који се баве ономастиком, нико није тако широко и дубоко захватио у сложену балканску језичку прошлост, обједињујући у својим испитивањима цео Балкан, и стари и нови, од давних преисторијских времена до данашњег дана, као што је то учинио наш покојни професор Будимир. Ономастика је заступљена у већини балканолошких језичких истраживања академика Будимира (Папазоглу 1980: 1–2).

Колика је била ширина научног опуса академика Милана Будимира може се видети и из великог броја његових студија из области античке и модерне књижевности. Иако је своја главна знања добио и посветио се претежно лингвистичким истраживањима, Будимир је јасно наглашавао да су и књижевне појаве веома значајне и да у сваком случају представљају првостепени материјал у коме се такође задржао драгоцен и значајан број података о прошлости старинаца и њиховом културном животу (Слапшак 1978: 108). Данас је озбиљан задатак и то да из његовог веома обимног рада можемо издвојити само књижевна истраживања а још теже да та истраживања која су заснована на обухватности метода и циља, испарцелишемо и образложимо како би се сасвим јасно видело шта је све Будимир урадио како на пољу античке тако и на пољу савремене књижевности (Раденковић 2013: 324–325). По мишљењу многих истраживача „Будимир није само указао на директне а недовољно истражене везе између грчког језика, књижевности и традиције са нашим језиком већ је уствари откривањем древних балканских сфера утицао на стварање нових мотива и код наших писаца (Слапшак 1978: 108).

Поред проучавања античке књижевности, како смо већ споменули, Будимир се бавио и значајним проучавањем народних књижевности, обласћу која је у његово време била вероватно најмање проучавана, тражећи утицаје и паралеле које је антика имала на њих. Посебно можемо рећи да се

у његовим истраживањима истичу радови везани за дело Вука Караџића или како сам научник каже „Вукова буна“, која за њега првенствено представља револуцију у лексици.

Поред тога значајни су и радови везани за појаве у новијој књижевности, где је изнео неке своје погледе на дело Петра Петровића Његоша, Петра Кочића, Иве Андрића а посебно су за овај рад значајна размишљања и запажања Будимира које је изнео у текстовима посвећеним мотиву Лазе Костића (1841–1910). Наслов његовог рада истоветан је са Костићевом песмом „Еј, пусто море“, где нам Будимир приказује однос песника према Богородици, али кроз његову поезију провлачи и паралелу везану за стари медитерански мотив. На самом почетку свога рада Будимир се присећа 1910. године када је на самртничкој постељи посетио нашег песника, што је тада младог Будимира подсетило на Бодлерову *Јесењу песму* и ударце оног „страшног чекића који закива мртвачки сандук и удара последње акорде песникову животу, више бурну и бучну него славну“ (Будимир 1968: 73). Будимир даље каже да је „Лаза Костић са самртне постеље посматрао нову, живу и живолазну југословенску омладину као неки *senex tragicus* који се по свој прилици присећао, по изразу његова лица, како је некад и он био страشان јунак у српском свету, књижевном и политичком, како је био *puer robustus et pernitiosus*, и то не само за своје непријатеље него често и за своје пријатеље. Живот му је, као и поезија, био пун скокова, од узвишеног до смешног, пун карамбола и каламбура, али никако досадан... Ову доминанту пустиг Лазе, омладинске мазе, овај стални напор око убијања свега што је банално и досадно морамо нарочито нагласити, јер на то наводе Волтерове речи да су сви књижевни родови добри ако нису досадни (Будимир 1968: 73).

Будимир нам даље даје приказ и анализу песме, битно истичући да је песма настала у млађим песниковим годинама, где је истакао да је основни мисаони комплекс ове песме уствари море, што је такође било изражено и у другој Костићевој песми, написаној при крају живота, *Santa Maria della Salute* (Деретић 2007: 750–751). За оба дела Будимир каже да се односе на Јадранско море, исто оно море које песник *Горског вијенца* назива Сињим морем, истим оним морем које посматрају и *Анђелија* и *Santa Maria*, обе са западне стране. Овде је карактеристично гледиште Будимира који за свог уваженог професора Милана Решетара каже да једноставно није разумео овај израз па је Сиње море годинама писао малим словом чиме је ова ортографска грешка ометала многе да у потпуности разумеју Његошев израз (Будимир 1969: 256). Он представу морских таласа види као представу антропоморфног и териоморфног демона који је античког порекла (Будимир 1969: 259). Ово по њему важи и за италијански назив *cavalloni* (коњуждрине) који обележава огромне и веома високе таласе, као за старогрчке митске епиклезе *белац* и *бели ждрепци*. Будимир даље наводи да су тако звали Кастора

и Полидеука, браћу лепе Хелене и главне заштитнике морепловаца, ништа неефикасније од напуљске Санта Лучије и млетачке Санта Марије дела Салуте (Будимир 1969: 74). Даље истиче да су морепловцима доносили спас не само бели коњи него и сви други демони који су уствари персонификација белих морских таласа, без много разлике да ли су то браћа близанци лепе Хелене, Кастор и Полидеук, или су то у неким случајевима морски старци, чији је хришћански рефлекс отац Николај са култом раширеним на обема обалама Јадранског мора, као заштитник морепловаца и путника (Драганић 2010: 53). Кастор и Полидеук су у грчкој митологији познати као божански близанци који су по свом небеском оцу Зевсу, названи Диоскури, а по свом земаљском оцу, лакедемонском краљу Тиндареју – Тиндариди (Кузмановић 1996: 111). Сам култ Диоскура настао је у Лаконији али се врло брзо проширио и по целој Грчкој и Италији. Римска имена за Диоскуре су Кастор и Полукс а њихов култ је према предању уведен у Рим 484. године пре нове ере и били су махом заштитници коњаника и морепловаца, на шта Будимир и указује. Он овде износи и своје мишљење о самом имену Кастора где га повезује са кругом имена који чине представу о белим морским таласима и њиховим демонима. Иако етимолошки приручници другачије тумаче име Кастора који се каткад јавља и у дуалу и тако обележава оба близанца, песник Хоратије зове их *lucida sidera* што значи сјајне звезде, каже Будимир. По томе је по њему име Кастор настало од старијег *Kandtor* које је корадикално са старијим латинским изразом *candeo, candidus* што значи *бељац* (Будимир 1969: 256). Слично указује и за име Полидеука за које се сматрало да настаје дисимилацијом од имена *Πολυδευκης* или сав бео, пребео, што нас наводи на чињеницу да се спасоносни бељци на мору јављају још у староиндијској митологији под именом Ашвина па се јавило и мишљење да демони уствари припадају праиндоевропској епохи. Међутим, Будимир јасно истиче да се томе противи њихово брзо јахање које стари индоевропљани нису познавали и коју су много касније преузели од својих угрофинских суседа са севера (Будимир 1969: 256). Он даље наводи да Костићеви термини „*бељци*“ и „*ждрали*“ уствари указују на спасоносну светлост морске богиње а Анђелији су по његовом мишљењу не само морски таласи бели коњи него и бели јагањци, нарочито кад полегну и кад се смире под теретом њених брига и страховања. И за ту ономасиолошку нијансу Будимир је дао објашњење тражећи паралелу са у класичном грчком чији је језик самом Лази Костићу био познат у довољној мери (Будимир 1969: 94–95). Будимир јасно износи да и ова „Анђелијина елегија, испевана без икаквих штосова, сва оденута у пуни *color poeticus*, свој главни низ слика и фигура дугује класичном апарату. Ипак то ништа не умањује оригиналну вредност ове поезије, јер она казује убедљиво лична осећања узнемирене и усталасане девојачке душе младе веренице која ускоро треба да крене преко бурног Јадрана у непознате мракове црногорских дубодолина и широке видике црногорских планина (Будимир 1969: 76).

За Костићев песнички језик Будимир каже да је сасвим природан и једноставан и да се напаја из два извора, један је полигенеза а други позајмица и реминисценција (Будимир 1969: 76). Како га је на самом почетку свога рада Будимир назвао *senex tragicus*, он даље истиче да је „Костић уствари такав само под крај свог живота, када се полако повукао у себе самог и када више није било ни његове Ленке ни Јуличке, никога осим *Santa Maria della Salute* уврх белих и опасних таласа Сињег мора. Када је требало да легне у самртну постељу, остао му је на грудима само Сан пресвете Богородице, позната апокрифна књижица коју су војвођанске књижаре у Панчеву и Новом Саду вазда прештамповале и растурале по народу. Стога треба исправити нашу дијагнозу: Лаза није био сам. Налазио се лице у лице са главним морским божанством, за које је француски археолог В. Шапутје нашао споменике још из минојске и микенске епохе. Песник моли млетачку госпу, католички *survival* архајско-медитеранског божанства и наследника палеоевропске и протоанадолске Велике мајке. Моли за опроштење што њен млетачки храм почива на храстовим ступовима опљачканим са словенске стране Сињег мора.... Костић, као и толики други песници, своју Ленку и своје песме укључује у Мадонин култ, заборављајући при том шта су Анђелијини Млечићи све учинили са некатоличким Словенима са ове стране Јадрана.... Или су можда западњачка естетика и култ Мадоне претегли и потисли биолошко чуло овог песника који је хтео да посрби и Шекспира (Будимир 1969: 260).

У овом раду приказали смо радове Милана Будимира који се, како смо већ навели, првенствено односе на дело Лазе Костића кроз које се можда да јасно видети и његова критичко-књижевна мисао. Он у овим истраживањима књижевна дела посматра на нивоу истраживања мотива и слика, конкретног садржаја књижевног дела, потом разматра и друштвену ситуацију као и саму личност писца и на крају естетско процењивање којег се сам Будимир каткад и уздржавао. У овим се радовима можда најјасније види Будимирова спретност и велико научно искуство када естетску вредност дела изједначује са значајем протумачених симбола. Његов реалан приступ књижевности, ширина и историјска основа балканских продубљивања доводе до великог и значајног коришћења Будимирових научних резултата из оних наука које су на било који начин везане са књижевним наукама. Како се ове године навршава четрдесет година од смрти Милана Будимира, који је скоро више од пола века провео у таму, потпуно слеп, желели смо подстаћи млађе генерације студената и научника на проучавање обимног и веома значајног дела скоро заборављеног великана српске науке и културе.

ЛИТЕРАТУРА

- Адамовић 1982: Д. Адамовић, *Разговор са савременицима*, Београд: ИРО-Привредна штампа.
- Будимир 1968: М. Будимир, *Са балканских источника*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Будимир 1969: М. Будимир, *Еј пусто море*, Београд: Сану, Зборник историје књижевности, Одељење литературе и језика, књ. 6.
- Вранеш 1988: М. Вранеш, *Хеликон, зборник радова и есеја*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Гавела 1977: Б. Гавела, *Милан Будимир 1891–1975*, Београд: САНУ, Стари-нар, нова серија, XXVII/1976.
- Деретић 2007: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: ИП Александрија.
- Драганић 2010: И. Драганић, *Religious scandalis as part of political struggles of late 5 th centuri Athens: The case of Hermokopidai and profanation of the Eleusinian mysteries*, Нови Сад: Истраживања 21, Филозофски факултет.
- Јастребић 1970: Б. Јастребић, *Поетика Лазе Костића*, Београд: Библиотека Друштва за српски језик и књижевност.
- Марицки Гађански 2004: К. Марицки Гађански, *Милан Будимир*, Нови Сад: Српски биографски речник, том 1, А-Б.
- Марицки Гађански 2008: К. Марицки Гађански, *Академик Милан Будимир: Допринос српској, европској и светској науци*, Београд: Логос микро-биос, Античке и модерне теме VI.
- Марицки Гађански 2010: К. Марицки Гађански, *Будимир Милан Ђ., класични филолог, лингвиста, балканолог, професор Филозофског факултета у Београду (Мркоњић Град 2. 11. 1891- 17. 10. 1975. Београд)*, Рача: Митолошки зборник 23.
- Митровић 2000: Јб. Митовић, *Балкан – граница и мост међу народима*, Београд.
- Новотни 1937: П. Новотни, *Стара филозофија на Балкану пре Христа*, Београд: Балкан и Балканци.
- Папазоглу 1980: Ф. Папазоглу, *Уместо предговора, успомени академика Милана Будимира*, Београд: Ономатолошки прилози, књига 1, САНУ, Одељење језика и књижевности.
- Раденковић 2008: Н. Раденковић, *Милан Будимир и почеци српске балканологије*, Београд: Европске идеје, античка цивилизација и српска култура

ра, Међународни научни скуп, Зборник радова ур. Ксенија Марицки Гађански.

Раденковић 2010: Н. Раденковић, *Античка прошлост Балкана у издањима Балканског института*, Београд: Античка култура, европско и српско наслеђе, Зборник радова ур. Ксенија Марицки Гађански.

Раденковић 2013: Н. Раденковић, *Хомерова Илијада и Хомерско питање у радовима Милана Будимира*, Београд: Антика и савремени свет: научници, истраживачи и тумачи, Међународни научни скуп, Зборник радова ур. Ксенија Марицки Гађански.

Родић 1976: Н. Родић, *Милан Будимир (1891-1975)*, Загреб: Ономастика Југославија.

Слапшак 1978: С. Слапшак, *Књижевна истраживања Милана Будимира*, Нови Сад: Савременик.

Цермановић-Кузмановић, Срејовић 1996: А. Цермановић-Кузмановић, Д. Срејовић, *Лексикон религија и митова древне Европе*, Београд: Савремена администрација.

Црепајац 1971: Љ. Црепајац, *Осамдесет година живота проф. Милана Будимира* Скопље: Жива антика XXI-2.

Nebojša M. Radenković
Miodrag G. Petrović

LAZA KOSTIC IN LITERARY RESEARCHES OF MILAN
BUDIMIR (1891–1975–2015)

Summary

In this paper the authors deal with analysis of works of an academician, Milan Budimir, related to the work of the Serbian poet Laza Kostic. Apart from a great number of scientific disciplines, Milan Budimir dealt also with literary researches. In these works, he primarily dealt with antique motives in two poems of a well-known Serbian poet. The paper was prepared for the 40th anniversary of the death of the great Serbian and Yugoslav scientist.¹